

Makalenin Geliş Tarihi: 19.04.2021
Kabul Tarihi: 10.06.2020
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

1946 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ VE CELÂL BAYAR'IN SİYASÎ FAALİYETLERİ

1946 PARLIAMENTARY ELECTIONS AND POLITICAL ACTIVITIES OF CELÂL BAYAR

Ahmet GÜLEN*

ÖZ

Cumhuriyet devri Türk siyasal yaşamında önemli bir yere sahip olan Demokrat Parti ile ilgili araştırmalar genel olarak Adnan Menderes'i merkeze alarak yapılmış, partinin 1946-1950 arası dönemde genel başkanlığını üstlenmiş olan Celâl Bayar daha geri planda kalmıştır. Oysa Cumhuriyet öncesi başladığı politika hayatında önemli görevler üstlenen ve Millî Mücadele döneminde de aktif şekilde siyasetin içinde bulunan Bayar, Cumhuriyet devrinde bakan ve Başbakan olarak mühim hizmetlerde bulunmuş, Kemalist devrimin sembol isimlerinden birisi haline gelmiştir. İktisatçı kökenli olması nedeniyle uzun süre başta 1924 yılında İş Bankası'nın kuruluşundaki rolü olmak üzere Cumhuriyet devri ekonomi politikalarının önde gelen uygulayıcılarından birisi olan Celâl Bayar 1939'da Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra II. Dünya Savaşı yılları süresince milletvekili olarak Meclis'teki görevine devam etmiştir. Celâl Bayar, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de tekrar kurulan demokratik düzenin başta gelen oluşumlarından Demokrat Parti'nin kurucularından birisi olarak iktidarın uygulamalarından memnun olmayan kitlelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Cumhuriyet tarihinde muhalefet partilerinin de katıldığı ilk seçim olan 1946 milletvekilli seçimleri bir anlamda muhalefetin etkisini sınırlama adına bir yıl erkene alınmıştır. Seçime katılma kararı alınmasından sonra Demokrat Parti lideri Celâl Bayar, başta Ege Bölgesi olmak üzere olabildiğince fazla yerde propaganda faaliyetlerinde bulunarak iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı aktif bir siyasî mücadele yürütmüştür.

*Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Görevlisi: ahmet.gulen@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6585-0212: **Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:** Ahmet Gülen, "1946 Milletvekili Seçimleri ve Celâl Bayar'ın Siyasî Faaliyetleri", Atatürk Üniversitesi, **Atatürk Dergisi**, X, S.1, (Temmuz-2021), s.69-97. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniad>)

Anahtar Kelimeler: Celâl Bayar, Demokrat Parti, 1946 seçimleri, Cumhuriyet Halk Partisi.

ABSTRACT

Studies about the Democratic Party, which had an important place in Turkish political life in the Republican era, were generally carried out by focusing on Adnan Menderes, while Celâl Bayar, who assumed the chairmanship of the party in the period between 1946-1950, remained in the background. However, Bayar, who played important roles in the political life he started before the Republic and was actively involved in politics during the period of the War of Independence, served as a minister and Prime Minister in the Republic period and became one of the symbolic names of the Kemalist revolution. Celâl Bayar, who was one of the leading implementers of the economic policies of the Republic era for a long time, especially in the establishment of İşbank in 1924 due to his economic background, served as a member of parliament during the years of World War II. continued after leaving his position as Prime Minister in 1939. Celâl Bayar has become the focus of interest of the masses who are not satisfied with the practices of the government as one of the founders of the Democratic Party, one of the leading formations of the democratic order in Turkey, re-established after the World War II. The 1946 parliamentary elections, which were the first elections in the history of the Republic in which opposition parties participated, were brought forward a year earlier to limit the influence of the opposition. After the decision to participate in the elections, Celâl Bayar, the leader of the Democrat Party, carried out propaganda activities in as many places as possible, especially in the Aegean Region, and conducted an active political struggle against the ruling Republican People's Party.

Keywords: Celâl Bayar, Democratic Party, 1946 Parliamentary Elections, Republican People's Party.

GİRİŞ

Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle beraber önemli değişimler yaşanmış ve 1930'dan beri devam eden tek parti sisteminden çıkmıştır. 1945 yılında rejimin liberalleşmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Öncelikle savaşın sonuyla birlikte Avrupa'da demokrasi cephesi olarak nitelendirilen Müttefik devletlerin galibiyeti

neticesinde tek parti yahut “şef” idaresine dayanan rejimlerinin sonu gelmiştir.¹ Ayrıca savaş sonunda kurulan Birleşmiş Milletler (BM) sistemine dahil olan Türkiye’de 1923’ten beri iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) tek partili sistemi devam ettirmesi de düşünülemezdi.² Bu etkenin dışında daha II. Dünya Savaşı öncesinde ortaya çıktığı şekilde Türkiye üzerinde ciddi bir Rusya tehdidi vardı³ ve Türkiye bu tehdide karşı Batı ittifakı içinde yer almayı zorunlu görmekteydi.⁴ Dış etkenlerin yanı sıra demokrasiye yönelmenin iç dinamikleri de II. Dünya Savaşı’nın bitimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. BM sistemine dahil olan Türkiye’de rejimde değişiklikler olacağı mesajı Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün sözlerinde açığa çıkmıştır. İnönü, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle yaptığı konuşmada, Cumhuriyet rejimiyle kurulan halk idaresinin gelişmeye devam edeceğini açıklamış ve “...*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyasî ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir...*” ifadesiyle tek partili sisteme son verileceği mesajı vermiştir.⁵ O dönem çok partili sisteme geçişte asıl karar verici merci olan Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye’nin hiçbir alanda Batı’dan geri kalmayacağını vurgulamış ve orada egemen olan siyasal çoğulculuğun Türkiye’de de egemen olmasını istemiştir.⁶ Gerek Türkiye’nin BM sistemine dahil olmasının etkisi ve gerekse Cumhurbaşkanı -aynı zamanda CHP Genel Başkanı- İsmet İnönü’nün demokratikleşme mesajı ve kararlılığı CHP içindeki muhalefeti açığa çıkarmıştır. 1945 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sevk edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu vesilesiyle parti içi muhalefet ilk kez açığa çıkmıştır.⁷ Bütün bu ortam içinde 1930 sonrasında kurulan ilk siyasî parti olan Nuri Demirağ’ın Millî Kalkınma Partisi (MKP) 1945’in yaz aylarında kurulmuş ve Türkiye’de 15 yıldır devam eden tek parti sisteminden çıkılmıştır. Bu parti temelde CHP’nin ilkelerine ve özellikle Devletçiliğe karşı çıkmakta

¹ Ahmet Yeşil, **Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.23.

² Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.446.

³ Rusya temelde 1936’da yapılan Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesini ve Türkiye’nin Doğu sınırında Ruslar lehine tadilat yapılmasını istemekteydi. (Kâmuran Gürün, **Türkiye-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010., s.305-306.), (Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s.255-256.)

⁴ **Türkiye ve NATO**, Türk-Atlantik Derneği Yayınları, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, s.40-41.

⁵ **Ulus**, 20 Mayıs 1945, s.1.

⁶ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.240.

⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller**, AFA Yayıncılık, İstanbul 1996, s.128.

ve dış siyasette bir İslam Birliği Şark Federasyonu kurulmasını savunmaktaydı.⁸ Ne var ki, bu yeni parti CHP için muhtemelen savunduğu prensipler nedeniyle gerçek bir muhalefet partisi olarak değerlendirilmiyordu. Bunun en bariz göstergesi Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli TBMM açılış nutkunda kendisini göstermiştir. İnönü, bu konuşmasında *“Bizim tek eksliğimiz Hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır”* sözleriyle MKP'yi hakiki manada bir muhalefet partisi olarak görmediğini ortaya koymuştur.⁹ Nitekim bu konuşmadan iki ay kadar sonra yeni bir muhalefet partisi ortaya çıkacaktır.

A-DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

CHP içinde II. Dünya Savaşı'nın sonucuyla birlikte ortaya çıkan muhalefetin farklı aşamaları vardır. Aslında Atatürk döneminden beri planlanan topraksız çiftçinin topraklandırılması hedefiyle TBMM'ye gelen *“Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”* na karşı çıkan CHP içindeki Adnan Menderes, Emin Sazak gibi büyük toprak sahipleri sert eleştiriler getirmişlerdir.¹⁰ Ayrıca hükümet bütçesinin görüşülmesi sırasında Menderes, Hikmet Bayur gibi partililer II. Dünya Savaşı yıllarının iktisadi politikalarını tenkit etmişler ve bütçeye red oyu vermişlerdir.¹¹ 7 Haziran 1945 günü Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü'nün demokratikleşmenin önünde engel teşkil eden yasaların kaldırılması, CHP tüzüğünün hükümlerinin anayasaya uygun biçimde değiştirilmesini isteyen ve *“Dörtlü Takrir”* olarak anılan metin parti içindeki ayrışmayı hızlandırmıştır.¹² Ne var ki, talepleri görüşen Parti Grubu bu tür değişiklikleri *“Kurultayın işi olduğu gerekçesiyle”* oybirliğiyle reddine karar vermiştir.¹³ CHP içindeki gelişmeleri yakından izleyen ve parti içindeki muhalefetin farkında olan Genel Başkan ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü kanaatini, *“Bunu Parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilâtlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler”* sözleriyle ifade etmiştir.¹⁴ Nitekim CHP'nin yapısına ve politikalarına tenkitlerini basın yoluyla devam ettiren Menderes ve Köprülü partiden ihraç edilmişler

⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasî Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul 1952, s.639.

⁹ **Vatan**, 2 Kasım 1945, s.1.

¹⁰ Hikmet Bilâ, **CHP: 1919-2009**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.96-97-98.

¹¹ Ahmet Gülen, *“Karşılaştırmalı Bir Yöntemle SCF ve DP'nin Kuruluşuna Bakış”*, **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 54, (Mart 2016), s.133-134.

¹² Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları 1976, s. 94-95.

¹³ **Vatan**, 12 Haziran 1945, ss.1-3.

¹⁴ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s.91.

ve yapılan muameleyi doğru bulmadığını açıklayan Refik Koraltan da kısa süre içinde CHP'den çıkartılmıştır. Bütün bu gelişmelerden sonra Celâl Bayar da önce milletvekilliğinden ve sonra CHP'den istifa etmiştir.¹⁵

CHP içinden muhalif unsurların ayrılmaya başlamasıyla beraber Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile muhalefetin lideri olarak kabul edilen Celâl Bayar arasında bazı görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde kurulacak olan yeni partinin hangi esaslar üzerinde şekilleneceği konuşulmuştur. İnönü'nün muhalefet partisinin programında özellikle lâiklik, köy enstitüleri ve dış politika esasları üzerinde tartışma açılmamasını istediği ve Bayar'ın da bu prensipleri kabulünden sonra yeni partinin ortaya çıktığı bildirilmiştir.¹⁶ Nitekim kurulacak yeni partinin Bayar'ın "*Kemalist ideolojiye*" olan rabitası nedeniyle yapılan devrimlere bağlı kalacağı inancı CHP'nin yeni oluşunu kabul etmesini kolaylaştırmıştır.¹⁷

Bu noktada Bayar'ın siyasî geçmişinden kısaca söz etmek gerekirse İttihat ve Terakki devrinden itibaren politikayla meşgul olan, Millî Mücadele devrinde Galip Hoca adı ile milis teşkilâtlarının örgütlenmelerinde yer alan Celâl Bayar, İş Bankası'nın kuruluşunda da ön planda yer almıştı.¹⁸ Cumhuriyetin ilk kadroları içinde asker kökenden gelmeyen ve iş çevreleriyle ilişki içinde olarak farklı bir konumda bulunan¹⁹ Bayar ayrıca 1930'lu yıllarda Kemalist ekonomi modelinin yorumcusu ve uygulamacısı olarak görülmüş, İktisat Vekili olarak uyguladığı politikalarda başarılı olması sonucu 1937'de de Başbakanlığa getirilmiştir.²⁰ Dolayısıyla Bayar, Atatürk ekolünden gelen bir siyasetçi olarak Kemalist rejime ve devrimlere bağlı bir isim olarak değerlendirilmiştir. Bayar'ın kızı ve eski siyasetçi Nilüfer Gürsoy da DP'yi İnönü döneminde yıprandığını öne sürdüğü Atatürk'ü "*restore etmek için kurulan bir parti ve Celâl Bayar'ı da bunun temsilcisi*" olarak gördüğünü ifade etmiştir.²¹ Nitekim 1945 yılı Aralık ayı başlarında Bayar'ın yeni bir parti kuracağına ve bu yeni partinin "*Kemalizm ideolojisinden mülhem olarak*" kurulacağına dair haberlere yer verilmiştir.²²

¹⁵ **Vatan**, 22 Eylül 1945, s.1., **Vatan**, 30 Eylül 1945, s.1., **Vatan**, 4 Aralık 1945, s.1.

¹⁶ M. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.112-113.

¹⁷ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.307.

¹⁸ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s.37.

¹⁹ Tanel Demirel, **Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s.50.

²⁰ Tanıl Bora, "*Celâl Bayar*", **Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce II: Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 46 ve 548.

²¹ Yazarın 27 Eylül 2013 tarihinde Sayın Nilüfer Gürsoy ile İstanbul'daki evinde yaptığı mülâkattan alıntı.

²² **Ulus**, 2 Aralık 1945, s.1.

Demokrat Parti (DP) adı verilen yeni parti 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur.²³ Şerafettin Turan'a göre DP'nin kuruluşu "*kitle partisi*" konumundaki CHP'den ilk büyük kopuşu da meydana getirmişti.²⁴ Her alanda liberalizmi savunan DP'nin programında özetle demokrasinin gelişmesine ve özel teşebbüsün faaliyetlerine önem verileceği bildirilmiştir.²⁵ Ayrıca tarıma dayalı bir gelişme sağlanacağı, idarenin tam manasıyla halkın hizmetinde olacağı ve üniversite özerkliği gibi başlıklara da yer verilmiştir.²⁶ Bayar dışında Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan'ın da kurucular listesinde bulunduğu DP'de 8 Ocak günü yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında Celâl Bayar gizli oyla partinin genel başkanı seçilmiştir.²⁷ DP'nin üyelerinden Cemal Tunca'nın evi genel merkez olarak belirlenmiş ve ülkenin pek çok yerinden yeni partiye katılmak için müracaatlar alınmaya başlanmıştır. DP'nin kuruluşundan bir ay kadar sonra Ankara'da ilk teşkilâtı kurulmuştur.²⁸ DP'nin kuruluşunu takip eden günlerde hızlı gelişmeye ve teşkilatlanmaya başladığı görülmüştür. 1946'nın ilk aylarında yeni muhalefet partisi 26 il ve 75'e yakın ilçede örgütlenmesini tamamlamayı başarmıştı.²⁹ Haziran ayında ise Genel Başkan Celâl Bayar, DP'nin 34 il ve 160 ilçede örgütlenmiş olduğunu açıklamıştır.³⁰ DP'nin özellikle kırsal kesimde tutulmaya başlanması ve parti idarecilerinin köylere kadar girmesiyle beraber köylü, çiftçi, işçi, küçük esnaf gibi dar gelirliler arasında ilgiyle karşılanan bir siyasî teşekküle dönüştüğü gözlenmiştir.³¹

B-ERKEN SEÇİM KARARLARI VE DP'NİN TUTUMU

Yeni partinin kısa süre zarfında yurt çapında ilgiyle karşılanması CHP'yi bir takım önlemler alarak karşı hamleler yapmaya sevk etmiştir. Bu amaçla yapılan ilk önemli girişim 1946 Mayıs ayında toplanan CHP II. Olağanüstü Kurultayı olmuştur. Mühim siyasî kararları ve bir dizi demokratikleşme hamlelerini de içeren bu kurultayda İnönü yeniden genel başkan seçilmiştir.³² Kurultayda alınan kararlar arasında tek dereceli seçim

²³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.12.

²⁴ Şerafettin Turan, **Kökene Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi**, TÜSES Yayınları, İstanbul 2000, s.46.

²⁵ Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş: 1945-1950**, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979, s. 63.

²⁶ C. Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s.13.

²⁷ **Ulus**, 9 Ocak 1946, s. 1.

²⁸ Celâl Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Haz. İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 66 ve 68.

²⁹ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 76.

³⁰ C. Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s. 15.

³¹ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 160.

³² **Ulus**, 12 Mayıs 1946, s. 1.

esasının kabul edilmesi, 1939'dan beri varlığını sürdüren bir tür parti içi muhalefet denemesi olan "Müstakil Grup" uygulamasının kaldırılması, İnönü'nün Değişmez Genel Başkan niteliğinin kaldırılması ve siyasî derneklerin serbestçe teşkilini önleyen Cemiyetler Kanunu 22. maddesinin kaldırılması kararları alınmıştır.³³ CHP, bir yandan bünyesini demokratikleşmeye göre yeniden yapılandırırken, bir yandan da 1947 yılında yapılacak seçimleri bir sene öne çekme kararı almış bulunuyordu. Daha Kurultay'dan önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Akşehir'deki bir konuşmasında "*Dünya vaziyeti kararsız ve karanlık olarak uzun bir sürünceme devresine girmiş bulunuyor*" demiş ve sonrasında da "*Bu devrede Türkiye'nin politikası hangi istikamette ve ne anlayışta olduğunun içeride ve dışarıda açık surette belli olması lâzımdır*" ifadesiyle milletvekili seçimlerinin de erkene alınacağı mesajını vermiştir.³⁴ Cumhurbaşkanı İnönü, 10 Mayıs'ta toplanan CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda da Türkiye'de neden erken seçimin gerekli olduğuna dair şu açıklamaları yapmıştır: "*...Bir seneden beri memleket içinde... Büyük Meclisin otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur... içerde ve dışarda, hiçbir politika, otoritesinden şüphe edilen bir Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez...*"³⁵ İsmet İnönü'nün gerekçesine göre II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Avrupa'da devam eden sorunlar karşısında Türkiye'de seçimlerde halkın güvenoyunu almış güçlü bir hükûmetin ve otoritesi sarsılmamış bir Meclisin varlığı şarttı. Böylece Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İnönü'nün ifadeleriyle Türkiye, 1946 Mayıs ayında bir erken seçim atmosferine girmiş bulunmaktaydı.

CHP'nin seçimleri erkene alma kararında DP'nin gelişmesine engel olmak fikrinin etkili olduğu da öne sürülmüştür.³⁶ Önce sonbahar aylarında yapılması gereken belediye seçimleri erkene alınmış ve seçim hazırlıklarının 1 Mayıs tarihinde başlanması karara bağlanmıştı.³⁷ Nitekim belediye seçimleri konusu TBMM gündemine geldiği zaman DP'liler erken seçime karşı çıkarak önce antidemokratik yasaların kaldırılmasını, sıkıyönetimin sonlandırılmasını ve idarenin tarafsızlığının sağlanmasını istemişlerdir.³⁸ DP Genel Başkanı Celâl Bayar basına verdiği demeçte belediye seçimlerinin dört ay kadar geriye alınmasının nedenlerini "makul" karşılamadıklarını ve tek parti idaresinin

³³ F. Giritlioğlu, **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, I, s.162.

³⁴ **Ulus**, 6 Mayıs 1946, s. 1.

³⁵ **İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler: 1944-1950**, (Haz. İlhan Turan), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2003, s. 84.

³⁶ C. Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s. 15.

³⁷ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) II**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 328.

³⁸ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 2007 s.32-33.

tüm yasalarının halen yürürlükte bulunduğunu ifade etmiştir.³⁹ Nitekim DP Genel İdare Kurulu, 8 Mayıs tarihinde belediye seçimlerine katılmama kararı almış ve yayınlanan bildiride “*Hiçbir mucip sebep yokken seçim tarihinin geri alınması Halk p[P]artisini[n] bir devir daha siyasî hayatta filan [filen] tek kalmak istediğini gösterir.*” denilmiştir.⁴⁰ Aslında DP’nin belediye seçimlerine katılmama kararı almasıyla beraber seçimlere katılım sayısı da düşmüş olacaktı.⁴¹ Gerçi diğer muhalefet partisi olan MKP belediye seçimlerine katılma kararı almışsa da oy verme işlemi devam ederken “*iktidar partisi lehine suiistimaller olduğu*” gerekçesi ile seçimlerden çekilmiştir.⁴² Muhalif basında da halkın bütün propaganda ve baskılara rağmen oy kullanmaya gitmediklerini ve katılımın düşük olduğu vurgulanmıştır.⁴³

Belediye seçimleri sonrasında Cumhurbaşkanı İnönü’nün Akşehir ve Kurultay konuşmalarında da değindiği üzere sıra milletvekili genel seçimlerinin bir sene erkene alınmasına gelmişti. İnönü, DP’lilerin erken seçime dair itirazlarından önce bir kez daha iç ve dış siyaset gereksinmelerinin bir erken seçimi zorunlu kıldığını vurgulamıştır.⁴⁴ CHP, seçim kararı almadan önce DP’nin olası bir boykot kararının önüne geçmek adına bazı liberalleşme adımları da atmıştır.⁴⁵ 5 Haziran 1946 tarihinde TBMM’de tek dereceli seçim kanunu kabul edilmiş, sonrasında da Basın Kanunu’nda tadilat yapılmış⁴⁶ ve özerk üniversite düzenlemesi getiren Üniversiteler Kanunu çıkartılmıştır.⁴⁷ TBMM’de çoğunluğu olan CHP, 10 Haziran tarihli oturumda seçimlerin yenilenmesi kararını 381 kabul, iki ret oyuyla Parlamento’dan geçirmiştir.⁴⁸

21 Temmuz tarihine alınan seçimlere katılıp katılmama konusunda DP’lilerde bir tereddüt oluşmuştu. DP idarecileri nihai kararı vermek üzere tüm örgütlerin ileri gelenlerinin Ankara’da toplanmasına karar verilmiştir.⁴⁹ Goloğlu’na göre “*ulusun çoğunluğu tek parti idaresine son vermek istiyor ve DP’yi seçimlere girmeye zorluyordu.*”⁵⁰ Basına yansıyan haberlere göre de yapılan toplantılarda “*belediye*

³⁹ **Yeni Sabah**, 6 Mayıs 1946, s. 1.

⁴⁰ **Yeni Sabah**, 9 Mayıs 1946, s. 1.

⁴¹ Altan Öymen, **Bir Dönem, Bir Çocuk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002, s. 519.

⁴² **Vatan**, 27 Mayıs 1946, s.1-3.

⁴³ **Vatan**, 27 Mayıs 1946, s.1.

⁴⁴ M. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.147.

⁴⁵ F.Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.36.

⁴⁶ Düzenleme ile gazete kapatma yetkisi mahkemelere devredilmişti. (**Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1946, s.1.)

⁴⁷ M. Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, s.84.

⁴⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, XXIV/61 Ankara, 1946, s.125.

⁴⁹ C. Eroğlu, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s.15.

⁵⁰ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV 1946-1950**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.66.

seçimlerine dair raporlardan alınan neticeler üzerinde durulmuş ve memlekette partinin yerleşmiş olduğuna noktasında fikir beraberliği yaptıktan sonra milletvekili seçimlerine iştiraki oybirliği” ile kararlaştırılmıştır.⁵¹ DP Genel Başkanı Celâl Bayar, “pek çok eksikleri bulunan seçim kanununun mahzurlarını iktidara Mecliste madde madde saydıktan” sonra seçime girme kararı aldıklarını açıklamıştır.⁵² Arasız beş saat sürdüğü bildirilen toplantıda alınan kararın Ankara’da çok olumlu bir etki yaptığı kaydedilmiştir.⁵³

Ahmad’a göre DP’nin seçimlere katılmama kararı alması “partinin kapanması anlamına gelebileceği gibi TBMM’de temsilin ve bir propaganda platformunun yitirilmesi” anlamına da gelecekti.⁵⁴ Dolayısıyla bir anlamda DP için 1946 milletvekili seçimlerine katılmak siyasal hayatına devam edebilme adına bir zorunluluktu.

C-DP’NİN İLK SEÇİM STRATEJİSİ VE FEVZİ ÇAKMAK’IN ADAYLIĞI

Erken seçimlerin 21 Temmuz’da yapılması kararıyla beraber DP’ye seçimlere hazırlanmak için sadece 18 gün kalmıştı.⁵⁵ Seçim için kalan sınırlı zaman içinde DP’nin ilk yaptığı önemli icraat Millî Mücadele döneminin önemli simalarından ve uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapmış olan Mareşal Fevzi Çakmak’ı partinin adayları arasına katmak olmuştur. 1944 yılında yaş haddinden emekliye sevk edilen Çakmak’ın bundan dolayı İnönü’ye kırgın olduğu ve CHP’den gelen milletvekilliği tekliflerini reddettiği ifade edilmiştir.⁵⁶ Fevzi Çakmak ilk başta herhangi bir partiden adaylık koymak istemediğini bildirmiş olmasına karşın, onun DP listelerinden bağımsız olarak aday gösterilmesi formülünün bulunmasıyla beraber Mareşal’i aday göstermek adına imzalar toplanmaya başlamıştır.⁵⁷ DP Genel Başkanı Celâl Bayar, Fevzi Çakmak’ın DP listesinden bağımsız olarak seçimlere girmesini büyük bir memnunlukla karşılamış ve bunu partiye ve demokrasiye büyük bir hizmet olarak değerlendirmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla DP’nin 1946 seçimlerine gidilirken ilk büyük ve önemli stratejisi karşı partinin başında bulunan Millî Mücadele yıllarından beri süregelen aktif siyasetin ve Cumhuriyet devrinin

⁵¹ **Yeni Sabah**, 13 Haziran 1946, s.1.

⁵² C. Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s.76.

⁵³ **Tanin**, 17 Haziran 1946, s.1.

⁵⁴ F. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.37.

⁵⁵ C. Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s. 77.

⁵⁶ Ahmet Gülen, **Demokratikleşme Sürecinde Mareşal Fevzi Çakmak’ın Siyasî Faaliyetleri (1946-1950)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s.17-18.

⁵⁷ A. Gülen, **Demokratikleşme Sürecinde Mareşal Fevzi Çakmak’ın Siyasî Faaliyetleri (1946-1950)**, s.18., **Son Posta**, 27 Haziran 1946, s.1.

⁵⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s. 101.

sembol isimlerinden İnönü'ye karşı, bir başka sembol ismi yani Fevzi Çakmak'ı çıkarmak olmuştur.

D-1946 SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CELÂL BAYAR'IN SEÇİM KAMPANYASI

21 Temmuz günü yapılacak milletvekili genel seçimleri Cumhuriyet tarihinde ilk defa muhalefet partilerinin de katılacağı bir mücadele olacaktı. Daha önce kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) siyasî ömürleri bu seçimlere katılacak kadar uzun ömürlü olmamıştı. Sadece 1930'da kurulan - DP'nin öncülü olduğu kabul edilen- SCF o yıl sonbaharda yapılan belediye seçimlerine katılma fırsatı bulabilmişti.⁵⁹ DP Genel Başkanı Celâl Bayar, seçime kadar kalan süre içinde olabildiğince fazla yerde miting yahut konuşma yaparak seçmenlere ulaşma çabası içinde olacaktır. Bayar, DP'nin seçimlere katılma kararı almasının ardından önce İstanbul'da gelmiş ve burada basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştır. Partinin örgütlenmesinde son dönemde hızlanma olduğunu ifade eden DP Genel Başkanı, seçimlere kısa zaman kala henüz teşkilatlanmanın yapılamadığı yerlerde Demokratları destekleyenlerin bir an önce birleşerek DP müteşebbis heyetlerinin kurmalarının önemine işaret etmiştir.⁶⁰ Celâl Bayar, İstanbul'da bulunma sebebinin buradaki arkadaşlarıyla yakından görüşmek olduğunu ve yakında Adana'ya geçeceğini ifade etmiştir. Bayar, bir soru üzerine de DP'nin bir kesinlikle “*muvaazaa*” partisi olmadığını, yabancı devletler hesabına da faaliyet göstermediğini vurgulamıştır.⁶¹

E- BAYAR'IN ADANA, MERSİN VE CİVARINDAKİ FAALİYETLERİ

1946 seçimlerinde DP Genel Başkanı Celâl Bayar, Bursa, İstanbul ve İzmir'den milletvekili aday olmuştur.⁶² Ancak Celâl Bayar'ın seçim çalışmalarında seçtiği ilk yer özellikle pamuk üzere tarımsal üretimin yoğunluk kazandığı Adana ili ve Çukurova bölgesiydi. Bayar, uçakla geldiği Adana'da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bayar'ın ilk seçim gezisini izleyen gazeteci Metin Toker, DP liderinin geleceği 29 Haziran günü şehirde “*bunaltıcı bir sıcak*” yaşandığını ve “*iktidar marifetiyle*” o gün

⁵⁹ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163-188.

⁶⁰ **Son Posta**, 27 Haziran 1946, s. 3.

⁶¹ **Son Posta**, 27 Haziran 1946, s. 3. DP'nin bir tür danışıklı dövüş partisi olup olmadığına dair sorular daha partinin ilk kurulduğu dönemde de ortaya atılmış ve DP'liler bu iddiaları reddetmiştir. (F.Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s 32.

⁶² Erol Tuncer, **1946 Seçimleri**, TESAV Yayınları, Ankara 2008, s. 239 ve 242.

otomobil ve otobüs bulmakta büyük zorluk çekildiğini ancak bunların insanların havaalanına gelmesine engel olmadığını kaydetmiştir.⁶³

Gazetelerdeki haberlere göre havaalanında Mersin, İskenderun, Antalya ve Urfa'dan gelen partililerin de bulunduğu vurgulanmıştır.⁶⁴ DP'li kadınlar tarafından çiçekler sunulan⁶⁵ ve Adana'ya yıllar önce Atatürk ile geldiğini ve o gün Gazi'ye karşı halkın ilgisinden çok duygulandığını, bunu unutmadığını anlatan Celâl Bayar, kısaca şunları söylemiştir: “*Hedefimiz büyük milletin ilerlemesidir. İrade yolunda milletle beraber yürüyeceğiz ve her şeyde her zaman söz milletin olacaktır...Millî iradenin temellerini sağlamlaştırdığımız gün bahtiyar olacağız. İşte Demokrat Parti bu maksatla kurulmuştur...*”⁶⁶ Celâl Bayar'ın Adana'daki bu ilk ifadelerinin önemli olan yönü DP'liler olarak millî iradeyi kurmak için değil, millî iradeyi sağlamlaştırmak için yola çıktıklarını vurgulamasıdır. Bayar, tek partili meclisi de millî iradenin bir parçası saydığını bu ifadelerle ortaya koyarken, bir taraftan da bunun yetersizliğini ve güçlendirmeye ihtiyaç bulunduğunu ifade etmiştir.

Adana'daki karşılama sırasında halkın kendisini omuzlara alarak taşınması üzerine Celâl Bayar, bir amaçlarının da eşitlik olduğunu vurgulayarak, “*...Hizmette ve külfette de hep beraberiz ve müsaviyiz. Hep birlikte aynı istikamette ve seviyede yürüyeceğiz*” demiştir.⁶⁷ Aslında Bayar, bu sözleriyle veciz bir şekilde halkla aralarında bir fark olmadığını ve kendisinin omuzlarda taşınmak istemediğini vurgulamış oluyordu. Seçim kampanyasını Adana'dan başlatan muhalefet liderini havaalanından şehre kadar 150 arabadan oluşan bir konvoy takip etmiştir.⁶⁸ Toker'e göre DP Genel Başkanı için Seyhan'da düzenlenecek yemek orada CHP'lilerin de yer ayırması nedeniyle iptal edilmiş ve Genel Merkeze gidilmesine karar verilmiştir.⁶⁹ Bayar akşam saatlerinde de Adana DP merkezinde partilerle görüşükten sonra kendisine yönelen sualleri cevaplamıştır. DP'nin Kızıl olup olmadığı sorusuna, “*Biz ne mütareke devrinin Sait Mollasıyız, ne de Stalin kırıntısıyız*” yanıtını veren⁷⁰ Celâl Bayar, burada yaptığı konuşmada iktidar için acele etmediklerini de söylemiş ve sıklıkla Atatürk'ten söz ederek, “*...Demişti ki: İktisadda esas teşebbüs şahsi ve hususi sermayedir. Biz devletçiliği*

⁶³ M. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 164.

⁶⁴ **Yeni Sabah**, 30 Haziran 1946, s. 1.

⁶⁵ **Yeni Sabah**, 30 Haziran 1946, s. 1.

⁶⁶ **Son Posta**, 30 Haziran 1946, s. 1.

⁶⁷ **Son Posta**, 30 Haziran 1946, s. 7.

⁶⁸ Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 278.

⁶⁹ M. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s. 165., **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1946, s. 1.

⁷⁰ **Son Posta**, 30 Haziran 1946, s. 7.

memlekette boş kalan yerleri bir an önce doldurmak için alıyoruz.” sözleriyle partisinin “Devletçilik” ilkesine bakışını açıklamıştır.⁷¹ Sorular üzerine partisinin seçime dair görüşlerini izah eden Celâl Bayar, “...Biz dava sahiplerinin cesur olması şarttır. Tereddütsüz olarak işe atıldığımız takdirde davayı kazanacağımızdan şüphe edilemez. Davayı benimseyen insanlarda korkaklık olmaz...” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁷² Bayar’ın konuşmasının bu bölümünde birkaç kez vurguladığı dava sözünden kastedilenin demokrasiyi Türkiye’de yerleştirme davasını kastettiğini söylemek mümkündür.

DP Genel Başkanı Celâl Bayar, Adana ve çevresindeki seyahatlerine Misis, Hamdili, Ceyhan ve Osmaniye ile devam etmiştir. Basına göre Bayar, her gittiği yerde “*derin ve heyecanlı tezahüratlar*” ile karşılanmaktadır.⁷³ Osmaniye’de DP’nin ilkelerini halka anlatan Celâl Bayar’ın kendisine sorulan soruları yanıtladığı ve hiçbir yerde de partisine oy verilmesini istemediği ifade edilmiştir.⁷⁴ Bu tutum “seçim propagandalarının en asili” olarak değerlendirilmiş ve DP Genel Başkanı’nın “*millete sadece iradesini serbestçe tecelli ettirmesini tavsiye ettiği*” ifade edilmiştir.⁷⁵ Osmaniye’de MKP’lilerle de bir araya gelen Celâl Bayar, bu parti mensuplarının kendilerine yapılan baskılardan söz etmesi üzerine de “*Bunu söyli[e]yenler [yapanlar] namussuz insanlardır. Kim olurlarsa olsunlar karşıma çıktıkları takdirde kendileri karşılaşmağa hazırım. Memlekete nifak sokan asıl onlardır*” demiştir.⁷⁶ Ayrıca Misis’te köylülerle görüşen DP Genel Başkanı Bayar, burada da halkın oylarını serbest şekilde kullanmalarını istemiştir. Osmaniye’de parti işleriyle de ilgilenen Bayar, sonrasında Mersin’e geçmiştir. Şehre akşam saatlerinde varan Bayar, DP Genel İdare Kurulu binasına geçmiş; ancak Mersin’de vilayetin engeliyle karşılaşmıştır. “*Tanin*”in haberine göre DP’nin yapacağı toplantıya dair Mersin Valiliği’ne verilen beyannamede yapılacak faaliyetler şöyle sıralanmıştır: “*Atatürk anıtına çelenk konulması*”, “*bu mahalde DP liderinin bir hitabede bulunacağı...*”⁷⁷ İlk etkinliği uygun bulan valilik, Bayar’ın Atatürk anıtı önünde bir konuşma yapmasına “*İçtimatı Umumiye Kanunu*”na aykırı olduğu gerekçesiyle izin vermemiştir.⁷⁸ Muhalefet nezdinde hoş karşılanmayan bu tutumun doğruluğunu savunan iktidar basınında kanun gereği izin almak için 48 saat önceden müracaat ve -beyanname

⁷¹ M. Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 165.

⁷² **Celâl Bayar’ın Söylev ve Demeçleri: Demokrat Parti’nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar: 1946-1950**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 58.

⁷³ *İzmir*, 1 Temmuz 1946, s. 1.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946, s.1.

⁷⁵ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946, s. 1.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946, s. 3.

⁷⁷ *Tanin*, 1 Temmuz 1946, s. 1-2.

⁷⁸ *Tanin*, 1 Temmuz 1946, s. 2.

tek imzalı hazırlanmıştı- Üç imzalı beyanname şartlarının Bayar gibi eski bir bakan ve Başbakan tarafından bilinmemesi eleştirilmiştir.⁷⁹ Ne var ki, iktidar tarafının göz ardı ettiği husus, aynı beyannamede yer alan “*Atatürk anıtına çelenk koyma*” maddesinin kabul edilip, Bayar’ın konuşmasına dair olan kısmın reddedilmesidir. Zira yasağa aykırılık söz konusu ise her iki maddenin de reddedilmesi gerekirdi. Vilayetin kararına göre Bayar’ın Atatürk Anıtı’na çelenk bırakmasında mahsur yoktu; ancak halka hitaben bir konuşma yapması uygun görülmemiştir.

Celâl Bayar’ın Mersin seyahatini de izleyen gazeteci Metin Toker, halkın 6 saat DP liderinin gelişini beklediğini ve gece saat 23:00 sıralarında binlerce kişinin halen ayakta olduğunu ve bunları evlerine göndermenin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bayar’ın DP teşkilâtının tertiplelediği ziyafete katılacağını da vurgulayan Toker, DP Genel Başkanı’nın otomobilinin “*Adana’ya gider gibi bir çark yaparak Mersin’den uzaklaştığını ve yarım saat sonra dönüp gelerek ziyafete gittiklerini ve çıkışta halkın ‘Kurtar bizi babamız’ sözleriyle hâlâ Bayar’ı beklediklerini*” anlatmıştır.⁸⁰ Toker’in gazetesine bildirdiği haberde de Celâl Bayar’ın Ceyhan, Tarsus ve Mersin’de “*her türlü tahminin üstünde bir hüsnü kabul*” gördüğünden söz etmiş ve Tarsus’ta aşırı izdihamdan dolayı bir emniyet amirinin Bayar’dan konuşma yapmamasını istediğini yazmıştır. Buna karşı “*Ben yapacağımı bilirim*” yanıtı veren DP Genel Başkanı, kendisine tezahürat yapan kalabalığa “dağılmalarını rica eden” bir kısa bir konuşma yapmıştır.⁸¹ Toker, ertesi gün verdiği ayrıntıda da Tarsus’a gece 21:00’de gelen Bayar’ın doğruca Atatürk anıtına çelenk koyduğunu ve saygı duruşunda bulunduğunu, sonrasında da parti binası balkonundan halka teşekkür ederek; dağılmalarını rica eden bir konuşma yaptığını bildirmiştir.⁸² Yoğun temaslarla Çukurova bölgesindeki ilk seçim gezisini tamamlayan Bayar, Ankara’da izlenimlerini soran basın mensuplarına her şeyin göz önünde cereyan ettiğini ve ekleyecek bir şey olmadığını ifade etmiştir.⁸³ Celâl Bayar, kendisine gösterilen “sıcak ilgiden” dolayı Çukurovalı DP’lilere teşekkür etmiştir.⁸⁴ İzmir ve İstanbul’a gideceğine dair bazı söylentilerle ilgili de konuşan Celâl Bayar, “*Şimdilik buradayım. Yakın günlerde bir yere gideceğimi sanmıyorum*” demiştir.⁸⁵ Bayar’ın kampanyasına ilgi gösteren basında çıkan haberlerde DP Genel Başkanı’nın asıl beklenen konuşmasını

⁷⁹ **Tanin**, 3 Temmuz 1946, s. 1.

⁸⁰ M. Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, 166.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1946, s. 3.

⁸² **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1946, s. 1.

⁸³ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1946, s. 3.

⁸⁴ **Vatan**, 2 Temmuz 1946, s. 3.

⁸⁵ **Son Posta**, 3 Temmuz 1946, s. 1.

İzmir’de yapacağı ve burada CHP iktidarının uygulamalarını tenkit ederek kendi partisinin yapacaklarını ilan edeceği ileri sürülmüştür.⁸⁶ Haberde Bayar’ın 1946 seçimleri için İzmir’den aday olacağı da belirtilmiştir.

F- 1946 SEÇİMLERİ VE RADYODAN PROPAGANDA MESELESİ

DP Genel Başkanı Celâl Bayar, Adana’dan Ankara’ya döndükten hemen sonra radyo meselesini ele almış ve partisinin dönemin “*en hızlı ve etkili iletişim aracı*”ndan faydalanması için harekete geçmiştir. 1946 yılı sonlarında Türkiye’de radyo alıcısı sayısının 180 bini bulduğu ve halkın radyo yayınlarına karşı olan ilgisinin arttığı⁸⁷ düşünülürse DP’nin tıpkı CHP gibi bu etkin propaganda aracından yararlanmak istemesi son derece olağandır. Bayar’ı radyo konusunda harekete geçiren olay seçimler yaklaşırken, Ankara radyosunda iktidar partisi lehine yapılan yayınlarda görülen artış olmuştur. Konuya dair Başbakan Şükrü Saracoğlu’na bir tezkere gönderen DP Genel Başkanı Bayar, kısaca şu hususlara değinmiştir: “*Radyo idaresi C.H.P[’]nin propagandasını yapmakta ve hatta partimiz aleyhindeki bazı makaleleri neşrinden evvel yayınlamaktadır. Partimiz de... bu umûmi efkâra hitap eden bu medenî vasıtadan istifade hakkını[a] tabiatile haizdir. C.H.P neşriyatı hakkında gösterilen bütün kolaylıkların en ufak fark gözetilmeksizin partimize de verilmesini ve bu suretle eşitlik hukuna riayet edilmesini rica eder[iz]...*”⁸⁸ Gerçekten de Bayar’ın Adana seyahatine dair iktidar yanlısı basında çıkan yazılarda “*DP bir siyasî parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir...*” gibi son derece ağır eleştiriler yapılmaya başlanmıştır.⁸⁹ Bayar’ın muhtemelen bu tür yazıların radyodan duyurulması üzerine yazdığı tezkereye Başbakan Saraçoğlu’ndan cevap gelmiştir. Yaklaşık bir hafta sonra DP Genel Merkezi’ne verilen cevapta radyo yayınlarının Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından düzenlendiği ve başvuruların oraya yapılması gerektiğinden söz edilmiştir.⁹⁰ Ancak seçimlere sayılı günler kala muhalefetin de radyodan yararlanabilmesi adına herhangi bir düzenlemeye gidilmediği gözlenmiştir.

⁸⁶ Cumhuriyet, 2 Temmuz 1946, s. 1-3.

⁸⁷ Teoman Yazgan, **Önce Radyo Vardı**, Tekin Yayınevi, İstanbul 2006, s. 17.

⁸⁸ İzmir, 7 Temmuz 1946, s. 1.

⁸⁹ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1946, s. 1.

⁹⁰ İzmir, 16 Temmuz 1946, s. 1.

G-CELÂL BAYAR'IN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ VE PARTİLER ARASI GERİLİMİN ARTIŞI

DP Genel Başkanı Celâl Bayar, 21 Temmuz seçimleri öncesinde Ankara'da da parti adına çalışmalar yürütmüştür. Aslında DP'nin takip ettiği seçim stratejisinde kalabalık toplantılar yahut mitingler düzenleyerek geniş kitlelere ulaşmaya önem verilmiştir.⁹¹ Cebeci'de 1500 kişinin katıldığı DP Ocağı açılış törenine gelen Celâl Bayar, kendilerine gösterilen ilgiye teşekkür ettikten sonra sözü seçimlere getirerek şunları söylemiştir: “...millî vazifemizi tam bir serbesti ve vicdan huzuru içinde yapabildiğimiz takdirde istikbalimiz taayyün edecek... Vereceğiniz reyler aziz milletimizin istikbalini ve refahını sağlı[a]yacaktır. Biz Demokratlar seçimi bu kadar mühim telâkki ediyoruz.”⁹² Bayar, sözlerinin devamında senelerdir siyasî mücadelenin içinde olduğunu ve rejimin geleceğinin gençlere ait olacağını şu sözlerle anlatmıştır: “Biz siyasî hayatımızın ikinci namazını kılan insanlarız. Daha ne kadar yaşı[a]yacağımız, bu yolda devam edebilmek kudretini ne kadar gösterebileceğimiz belli değildir. Çalışmalarımızı, teşkilâtımızı, gayelerimizi gençler sizlere emanet edeceğiz...”⁹³ Basındaki haberlere göre Bayar, Cebeci'deki törene gelişi sırasında da omuzlarda taşınmış ve parti binasının üst katına kadar bu şekilde götürülmüştür.⁹⁴ Celâl Bayar, Ankara'da yine partisinin bir toplantısında yaptığı konuşmada da Türkiye'de bir geçiş devri yaşandığını ve amaçların refah getirmek olduğunu; yurttaşların seçim sırasında hiç çekinmeden oylarını serbestçe kullanmalarını istemiştir.⁹⁵ Bayar ayrıca seçmenlere şu ifadelerle de seslemiştir: “Vatandaşlar, seçimde dikkatli olunuz ve Büyük Millet Meclisine haklarınızı müdafaa edebilecek kimseleri gönderiniz. Demokrat parti sizin partinizdir. Ona müzaheret ettiğiniz takdirde iyi günleri beraber yaşı[a]yacağız....”⁹⁶ Konuşmasından sonra kısa bir de beyanat veren Celâl Bayar, “...Yolumuz Balkan komitecilerinin yolunun tam zıddıdır.... Seçimlerde cebir ve tazyikin hangi taraftan geldiğini takdirinize bırakırım... millet hiçbir şeyden yılmıyor. Sadece Cumhuriyet kanunlarının himayesi altında dilediği gibi... rey hakkını kullanmak istiyor.” demiştir.⁹⁷ Ancak bir yandan DP'liler böylesine coşkulu şekilde seçimlere hazırlanırken, bir yandan da yurdun farklı bölgelerinden partiler arası ilişkilerin gerilimli geçtiği ve zaman zaman çatışmalar yaşandığına dair de haberler gazetelere

⁹¹ C. Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s. 15.

⁹² **Yeni Sabah**, 8 Temmuz 1946, .s 3.

⁹³ **Yeni Sabah**, 8 Temmuz 1946, .s 3.

⁹⁴ **Son Posta**, 8 Temmuz 1946, s.1-3.

⁹⁵ **Son Posta**, 15 Temmuz 1946, s. 1.

⁹⁶ **Son Posta**, 15 Temmuz 1946, s.3.

⁹⁷ **Son Posta**, 15 Temmuz 1946, s.3.

yansımaktaydı. Örneğin İzmir’de DP’lilere saldırılmış ve Kayseri köylerinde de muhaliflere yönelik şiddet hareketleri gözlenmiştir.⁹⁸ Ayrıca Bursa’nın köylerinde de “jandarma baskısı” olduğu yönünde DP Genel Merkezi’ne şikâyetler iletilmiştir.⁹⁹ Bu tür olayların nedeninin tek partili sistemde rekabetsiz şekilde seçim mücadelesine alışan CHP’lilerin büyük kalabalıklar toplayan muhalefetten ürkererek baskıyı arttırmasından kaynaklandığı öne sürülmüştür.¹⁰⁰

H- İDARÎ BASKILAR KARŞISINDA DP’NİN TUTUMU

Milletvekili seçimlerinin yapılmasına kısa bir zaman kala muhalefetin üzerindeki baskıların artması sonucu DP Genel Merkezi bir tamim yayınlamıştır. Yayımlanan tamimde İçişleri Bakanlığı’nın köylere propaganda için gidenlerden vesika istenmesine tepki gösterilmiş ve “İçişleri Bakanlığı’nın böyle bir emir vermeğe hakkı yoktur” denildikten başka “CHP iktidarının muhalefete yer vermeme hususunda kararlı olduğu” ifade edilmiştir. Beyannamede ayrıca bu durum karşısında seçimleri boykot etme seçeneği akla gelse de bundan kaçınmanın “millî menfaate daha uygun bulunduğu” bildirilmiştir.¹⁰¹ DP’nin her şeye rağmen milletvekili seçimlerine katılacağını ilan eden bu beyanname dışında Genel Başkan Celâl Bayar imzalı bir de tamim yayımlanmıştır. İl idare kurulu başkanlarına gönderilen tamimde, iktidar mensuplarının yerlerinde kalabilmek için her çareye başvurabileceklerine dair bazı duyurular alındığını ifade eden Bayar şu uyarıları yapmıştır: “Seçim günü bazı yerlerde C.H.P. listelerinin başına bir iki de Demokrat Parti mensubunun isminin yazılması ve böylelikle Demokrat Partiye rey vermek isti[e]yen vatandaşların [aldatılması]... dolaşan şayialar arasındadır... Millî iradenin tam tecellisi için dikkat, basiret esastır...”¹⁰² Bayar’ın Ege seyahati öncesinde örgütü “dikkâtli ve uyanık” bulunmaya davet ettiği bu tamim önemlidir.

I- CELÂL BAYAR’IN EGE SEYAHATİ VE SİYASÎ FAALİYETLERİ

21 Temmuz seçimlerine bir hafta kala DP Genel Başkanı Bayar, propaganda çalışmalarını hızlandırmıştır. Ege Bölgesi’ni ziyaret edecek olan Bayar’ın ilk durağı olan İzmir’de kendisini karşılamak için hiçbir merasim yapılmamasını istediği; fakat

⁹⁸ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1946, s.1-3.

⁹⁹ Cumhuriyet, 10 Temmuz 1946, s.1.

¹⁰⁰ R.S.Burçak, Türkiye’de Demokrasiye Geçiş: 1945-1950, s.80, C. Eroğul, Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi., s.15-16.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 11 Temmuz 1946, s.1-3.

¹⁰² Son Posta, 14 Temmuz 1946, s.1-3.

taksicilerin Bayar'ın uçağının ineceği Cumaovası Havaalanı'na gitmek isteyenleri "ücretsiz" götürmeyi üstlendikleri kaydedilmiştir.¹⁰³ DP Genel Başkanı'nın İzmir'de ilk gün akşam saatlerinde Kültürpark'taki Fuar Gazinosu'nda bir konuşma yapacağı da bildirilmiştir.¹⁰⁴ Bayar, İzmir'e gelmeden evvel sokaklara asılan propaganda afişleri vilayetten izin alınmadığı gerekçesiyle kaldırılmıştır.¹⁰⁵ 1946 seçimleri için hazırlanan "Yeter! Söz Milletindir" sloganını içeren afişlerin kaldırılmasından sonra DP'lilere haber verildiği ve konunun Savcılık tarafından inceleneceği de ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Haberde farklı illerde duvarlara asıldığı halde sorun yaşanmamasına rağmen İzmir'deki bu tutumun anlayamadığı ve en kısa zamanda izin alınarak afişlerin tekrar asılacağı da yazılmıştır. İzmir'e Bayar ile birlikte kurucu liderlerden Adnan Menderes'in de geleceği bildirilmiştir.¹⁰⁷ Partinin kurucu liderlerinden ikisinin İzmir'e gelişi, 1946 seçimleri öncesinde DP'nin Ege Bölgesi'ne verdikleri önemi de ortaya koymaktadır.

DP Genel Başkanı Celâl Bayar ve Adnan Menderes, 15 Temmuz 1946 günü öğle saatlerinde uçakla İzmir'e gelmişlerdir. Havaalanındaki karşılama merasimi sonrasında şehre geçen Bayar, yemek sonrasında DP'li Ekrem Hayri Üstündağ'ın evinde konuşma metnini gözden geçirmiştir.¹⁰⁸ Erken saatlerinden itibaren mitingin yapılacağı Kültürpark'ta halkın toplanmaya başladığı ve Bayar'ın kürsüye çıkacağı saatlerde kalabalığın on binleri bulduğu da ifade edilmiştir. Konuşmasına 18:30 civarında başlayan DP Genel Başkanı Celâl Bayar, geçmiş dönemde İzmir'de bulunduğu günlerden kısaca söz ettikten sonra demokrasi mücadelesi için yine İzmir'e geldiğini belirtmiştir. Bayar, Türkiye'de yeni bir dönem açıldığını ve bu açılan yeni dönemin "demokratik hak ve hürriyetlerin kökleşmesi" devri olduğunu ifade ettikten sonra, Türkiye'deki özgürlükler mücadelesinin geçmişinden bahsetmiş ve sözü karşılaştıkları güçlülere getirerek şu hususlara değinmiştir: "...Karşımızda Devlet Reisliği ile Parti Başkanlığını aynı zatta birleştiren ve böylece devlet nüfuzunu ve bütün hükümet cihazını elinde bulunduran ve kullanan bir iktidar partisi vardır... vatandaş hak ve hürriyetlerini engelleyen bazı kanunlar hâlâ yürürlüktedir... bazı bölgelerde zaruret bulunmadığı halde sıkıyönetim halen devam etmektedir. Partilerin müsavi hak sahibi olmaları piresibi asla hatıra getirilmemektedir.]..."¹⁰⁹ Partileri üzerindeki baskıların ve kırsal kesimdeki yurttaşlara

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 1946, s.1.

¹⁰⁴ **İzmir**, 14 Temmuz 1946, s.1.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1946, s.1.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1946, s.2.

¹⁰⁷ **İzmir**, 14 Temmuz 1946, s.1.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1946, s.1-4.

¹⁰⁹ **İzmir**, 16 Temmuz 1946, s.1-3.

yapılan tazyiklerin iktidarın muhalefete yer vermeme niyetinde olduğunu ortaya koyduğunu da öne süren Celâl Bayar, konuşmasının sonraki bölümünde DP'nin iktisadi ve malî konulara dair düşüncelerini anlatmıştır.

Bayar konuşmasında II. Dünya Savaşı döneminin getirdiği zorlukları kabul etmekle birlikte, savaş dışı kalmış bir ülkenin aslında ekonomik açıdan savaşın yarattığı imkânlarla gelişebileceğini de kaydetmiştir. Türkiye'de 25 senede yapılan işleri “*övünülecek mahiyette ve ölçüde*” görmediğini de ifade eden DP Genel Başkanı, “...1923 senesine nispetle çok ileri gittiğimiz doğrudur. Ancak memleketimizi dünyadan tecrid ederek mütalaa etmek mümkün olmadığını da gözden uzak tutmamak icap eder” vurgusunu yapmıştır.¹¹⁰ Türk parasının değerinin kaybindan da konuşmasında söz eden Celâl Bayar, CHP iktidarının savaş döneminde Osmanlı borçlarını ödemiş olmakla övündüğünü; ancak ödenenin üzerinde yeni borçlanma yapıldığını da belirtmiştir. Savaş yıllarındaki Varlık Vergisi uygulamasını tenkit eden Bayar, bunun yerine normal ve adil vergiler koyarak aynı paraların toplanabileceğini de öne sürmüştür.¹¹¹ Temel ihtiyaç maddelerine ağır vergiler yüklemeyi doğru bulmadıklarını da anlatan DP Genel Başkanı Bayar, konuşmasının son kısmında ilk defa tek dereceli olarak yapılacak 21 Temmuz seçimlerinin “*tarihî bir dönüm noktası*” olacağını ve milletin egemenliğini doğrudan kendi eline alacağını bildirmiştir.¹¹² Bayar'ın İzmir'deki bu ilk seçim mitinginde daha çok iktidar partisi eleştirisinde bulunması ve iktidara geldikleri takdirde neler yapacaklarından söz etmemesi önemli bir husustur. Bayar, İzmir'de dikkat çektiği parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide birleşmesi hususunu daha DP'nin kurulduğu devrede dile getirmiş ve bu tür eleştirileri 1950'ye kadar sürdürmüştür.¹¹³ Gazetelerde Bayar'ın İzmir mitingini 30-40 bin civarında vatandaşın dinlediği ve bir saat kadar süren konuşmanın sıklıkla alkışlarla kesildiği de belirtilmiştir. Celâl Bayar ve beraberindekiler gece saatlerinde Ödemiş'e hareket etmişlerdir.¹¹⁴ Bayar'ın kendisini uğurlayanlara, “*Biz sizden rey istiyoruz, siz bizden ne istiyorsunuz?*” sualine karşılık, “*İstikbalimizin daha iyi olmasını istiyoruz*” cevabı almıştır.¹¹⁵ DP Genel Başkanı'nın Ödemiş dışında Tire, Bayındır, Torbalı gibi İzmir'in uzak bölgelerine de gideceği kaydedilmiştir.

¹¹⁰ **İzmir**, 16 Temmuz 1946, s.3.

¹¹¹ **İzmir**, 16 Temmuz 1946, s.3.

¹¹² **İzmir**, 16 Temmuz 1946, s.4.

¹¹³ (Ahmet Gülen, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanlığı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2018.)

¹¹⁴ **İzmir**, 16 Temmuz 1946, s.1-4.

¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1946, s.4.

Celâl Bayar, geç saatlerde geldiği Ödemiş'te büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Burada Atatürk'e dair hatıralarından da söz eden DP Genel Başkanı 21 Temmuz günü yapılacak seçimleri önemsediklerini anlatarak, *“Biz reylerin vatandaşın dilediği gibi kullanmasını istiyoruz. Tazyik ve müdahalelerle verilecek reylerle millî irade tecelli etmez. Bu bir komedya olur[,] biz ise, ciddi bir iş üzerindeyiz. Millete karşı büyük bir mes’uliyet aldık sizler kimi isterseniz onu doğrudan seçeceksiniz. Artık simsarları bir yana alın hakiki mal sahibi işini simsarsız görecektir...”* demiştir.¹¹⁶ Bu ifadelerle ilk kez yapılacak tek dereceli seçime vurgu yapan Bayar, vaktin çok geç olduğunu söyleyerek sözlerini noktalaması üzerine gelen alkışlara karşılık, *“Celâl Bayar[']ı çok alkışlamayınız, Galip Hoca kıskanır”* mukabelesinde bulunmuştur. Ödemiş'te ertesi gün de bir konuşma yapan Bayar CHP kurulurken, Atatürk'ün başkan ve kendisinin kâtip olduğunu, O'nun ölümünde de genel başkan olduğunu söylemiş ve *“...bunu bırakabilmenin ne kadar acı bir mesele olduğunu siz takdir edemezsiniz. Fakat size faydalı olabileceğimi bilseydim her şeye rağmen orada oturur, size faydalı olma[a]ya çalışırdım...”* demiştir.¹¹⁷ Bayar'ın bu sözlerle aslında kuruluşundan beri içinde yer aldığı CHP'den kopmayı istemediği fakat buna mecbur kaldığını vurgulaması önemlidir. Bayar, CHP'den DP'ye giden yolda kişisel mücadelesini özetlediği konuşmasında *“Büyük, küçük hiçbir zatın aleyhinde değilim. Aramızda bir memleket davası bir prensip davası ve görüş farkı vardır. Bunu karşılıklı şiddetle müdafaa etmek mevkiindeyiz. Bunu da memleketin iyiliği burada olduğu için yapıyoruz.”* değerlendirmesinde bulunmuştur.¹¹⁸ DP Genel Başkanı Celâl Bayar böylece ne Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İnönü'yle ve ne de diğer CHP'lilerle şahsi bir meselesi bulunmadığını ve çok partili siyasal yaşama ve prensiplere inandığı için DP'yi kurduğunu ortaya koymuştur. Bayar, Ödemiş'ten ayrılmadan önce Millî Mücadele günlerinde silah arkadaşı olan İsmail efenin kabrini de ziyaret etmiştir.¹¹⁹ Celâl Bayar ve beraberindekiler Tire ve Bayındır'da da halkla görüşmeler yaptıktan sonra Aydın'a geçmiştir.

Celâl Bayar, Aydın'da da seçmenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Menderes'in konuşmasından sonra kürsüye gelen Bayar, konuşmasında Aydınlıların geçmiş hizmetlerinden övgüyle bahsettikten sonra *“...Benim de sizin yanınızda bulunmam medarı iftiharımdır. Sizlerin yanında iftihar duyuyorum. Önümüzdeki seçim memleketi*

¹¹⁶ İzmir, 16 Temmuz 1946, s.4.

¹¹⁷ İzmir, 18 Temmuz 1946, s.1.

¹¹⁸ İzmir, 18 Temmuz 1946, s.1.

¹¹⁹ İzmir, 16 Temmuz 1946, s.4.

saadete kavuşturacaktır. Bu saadeti temin etmek sizin elinizdedir.” demiştir.¹²⁰ Bayar’ın sonraki uğrak noktası Aydın’ın önemli ilçelerinden Nazilli’dir. Buraya Köşk, Sultanhisar ve Atça bucaklarına uğrayarak gelen Celâl Bayar, büyük bir ilgi gördüğünü Nazilli’de de bir konuşma yapmıştır. Buradaki Nazilli Basma Fabrikası’nın tarihçesinden söz eden Bayar, üreticinin zor şartlarda yetiştirdiği pamuğun fabrikada ürüne dönüştüğünü; fakat son senelerde pamuğa el koyma nedeniyle yüksek maliyetli bu ürünün ucuz fiyatlarla hakiki değerini bulamadığını ifade etmiştir.¹²¹

İ-CELÂL BAYAR’IN SÖYLEMLERİNE KARŞI İKTİDAR BASINININ DEĞERLENDİRMELERİ

DP Genel Başkanı Celâl Bayar’ın mitinglerdeki konuşmaları iktidar yanlısı basında ve iktidar mensupları arasında tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın, DP’yi “bir meçhul” olarak ele aldığı makalesinde bu partinin kuruluşundan beri değiştiğini ve bu değişikliği salt bir seçim mücadelesiyle izah edemeyeceklerini savunmuştur. Yalçın, Bayar’a yönelik eleştirilerle dolu yazısında kısaca şu hususlara değinmiştir: “...Daha ilk adımda Celâl Bayar’ın irade zâfi göze çarptı. Etrafına iyi evsafa arkadaş toplı[a]yamadı... Fuat Köprülü’nün ecnebi gazetelerinde doğrudan doğruya memleketi ve milleti aleyhinde yaptırdığı propagandayı beğenmemekle beraber ona mani olmak cesareti gösteremedi. Yavaş yavaş sevk ve idare kudreti Celâl Bayar’ın elinden çıktı. Yanındakilerin hepsi... Bayar’ı gölgede bırakmış gibi görünmeğe başladılar...”¹²² Yalçın’ın Celâl Bayar’ın DP’deki liderlik vasfını ve otoritesini kaybetmekle itham ettiği yazısının devamında da “..Demokrat Partisi.. gerçekten başsız bir hale gelmiştir. İnsicam ve vahdetini kaybetmiştir...” değerlendirmesinde bulunduktan sonra bu partinin örgütlenmesine dair görüşlerini şöyle açıklamıştır: “...bu kadar kısa bir zamanda bu kadar geniş ve umumi bir teşkilâtı kurmağa vakit yoktur. Demokrat Partisi kendisine kim gelirse onu göğsüne basmaktan başka bir şey yapmıyor. Çünkü bozukluk iptida merkez teşkilâtında başlamış ve Celâl Bayar duruma hâkim olmaktan çıkmıştır.”¹²³ İktidar tarafının DP’ye bakış açısını özetleyen ve bir hayli sert üslupla kaleme alınan Hüseyin Cahit Yalçın’ın yazdıklarından muhalefetin gittikçe genişlemesinden ve halk arasında ilgi görmesinden rahatsızlık duyulduğu anlaşılmaktadır. Yalçın’a göre yeni bir

¹²⁰ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1946, s.3.

¹²¹ **İzmir**, 18 Temmuz 1946, s.4.

¹²² **Tanin**, 17 Temmuz 1946, s.1.

¹²³ **Tanin**, 17 Temmuz 1946, s.1.

partinin taşrada bu kadar süratle örgütlenmesini olanaksızdır; ancak neden bu partiye yeterince örgütlenme olanağı tanınmadan seçimlere gidildiği hususunda herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. DP'yi ayrıca Rusya yanlısı olmakla itham eden ve Rusların bu partiyi desteklediğini öne süren Yalçın, “...Bayar... Ödemiş nutkunda da meselenin mahiyetini anlamamazlığa geliyor ve Bolşevikler hakkında bir kelime söylemek cesaretini kendinde bulamıyor...”¹²⁴ sözleriyle DP'yi itham etmiştir. Ne var ki bu tür sübjektif değerlendirmelerin, Bayar'ın Rus yanlısı olmadıklarına dair beyanlarına rağmen, devam etmesinin 1946 seçimlerini gergin bir ortama sürüklediği ortadadır. CHP'nin bir başka önemli ismi Kocaeli milletvekili Nihat Erim de yeterli siyasî kadrolara ve teşkilatlanmaya sahip olmadan DP'nin iktidara talip olmak yerine TBMM'de kontrol işlevi görmesi gerektiğini ve bu partinin hangi kadrolarla ve hangi tecrübeyle Türkiye'yi yönetmeye talip olduğunu sormuştur.¹²⁵ İktidar yanlıları tarafından öne sürülen görüşlere rağmen DP Genel Başkanı Celâl Bayar, seçimleri için faaliyetlerine Marmara Bölgesi çalışmalarıyla devam etmiştir.

K-CELÂL BAYAR'IN BALIKESİR, BURSA VE İSTANBUL'DAKİ SİYASÎ FAALİYETLERİ

Ege Bölgesi'ndeki seçim faaliyetlerinden sonra İzmir üzerinden¹²⁶ Balıkesir'e gelen DP Genel Başkanı Celâl Bayar, gece geç saatlerde ulaştığı şehirde kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır. Celâl Bayar, Balıkesir'de de gece saat 24:00'e gelirken DP binası önünde toplanan halka bir konuşma yapmıştır. Kendisine gösterilen ilgiye teşekkür eden Bayar, 1946 seçimlerinin önemine dair şunları söylemiştir: “...reyleriniz vicdanınızdan kopup gelmelidir. Bunun için seçim tamamen serbest olmalıdır. Ancak bu şartlar dahilinde rey verildiği zamandır ki millî hakimiyet tam manasile tezahür etmiş olur...”¹²⁷ Seyahatleri esnasında şikâyetler dinlediğini ve “kanaatler üzerine tahakküm etmek” isteyenler bulunduğunu da söyleyen Celâl Bayar, “Bu, işlenmiş cinayetlerin en büyüğüdür ve kanun bunları asla affetmez” değerlendirmesi yapmıştır. Bayar, aynı hususa basına yaptığı kısa açıklamada da değinmiş ve İzmir'deki şikâyetlere dair “Bu muntkadaki duruma normal diyebilmek güçtür. Bu vaziyet devam

¹²⁴ Tanin, 18 Temmuz 1946, s.1.

¹²⁵ Ahmet Gülen, **Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2020, s.78.

¹²⁶ Bayar, güzergâh boyunca Menemen, Bergama, Ayvalık, Edremit'ten geçmiş ve buralarda da halkla görüşmeler yapmıştır. (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1946, s.3.)

¹²⁷ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1946, s. 3.

ederse Türkiye’de serbest bir seçimin yapılmış olduğunu iddia etmek çok fazla olacaktır” demiştir.¹²⁸ Aslında DP Genel Başkanı Bayar’ın bu sözleri olası seçim yolsuzlukları ve baskılar hakkında iktidara yapılmış bir erken uyarı niteliğindedir. Sonrasında ’46 seçimleriyle ilgili tartışmalar hatırlandığında Bayar’ın öngörülerinin haklılığı ortaya çıktığı söylenebilir. Balıkesir yolu üzerindeki Ayvalık’ta varlıklı kişiler tarafından kesilen kurbanlarla karşılaşan Bayar, kısa konuşmasında DP’ye oy vermekle pek çok meselenin çözülmüş olacağını savunmuştur.¹²⁹

Celâl Bayar, seçimlerden bir gün önce seçim bölgelerinden birisi olan Bursa’ya gelecekti. Ancak Bayar’ın Bursa’daki konuşmasının da önüne geçen hadise DP Genel Başkanı’nın İzmir’de yaptığı konuşmanın metninin radyodan yayınlanmasının reddedilmesidir. Gazetelere göre konuşmanın radyodan yayını için DP’nin Basın Yayın Genel Müdürlüğü’ne yaptığı başvuru sonuçlanmış ve *“metinlerin incelendiği ve yayınlanmaya uygun görülmediği”* bildirilmiştir.¹³⁰ Daha önce Başbakan Saracoğlu aracılığıyla radyonun kullanılması için Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nün adres gösterilmesinden sonra bu koşulu yerine getiren DP’nin bu talebinin reddi, 1946 seçimleri için *“partiler arasında eşitlik”* ilkesine uyulmadığının kanıtlarından birisidir.

DP Genel Başkanı Celâl Bayar, Balıkesir’den sabah saatlerinde Bursa’ya gitmek üzere ayrılmıştır. Yol üzerindeki Mustafakemalpaşa’da duran ve kendisini karşılayanlara bir konuşma yapan Bayar, Bursalıların hemşehrısı olduğunu anımsatarak; *“...Kendimize güveniyoruz. Programımızda vâdettiklerimizi yerine getirmek azmindeyiz. Siz de bizlere yardım ederseniz bu vâidlerin yerine gelmesi daha kolay ve çabuk mümkün olacak...”* sözleriyle vatandaşların oyunu beklediklerini belirtmiştir.¹³¹ Buradan sonra Karacabey’e geçen DP lideri Bayar, halkın tezahüratları arasında parti binasına gelerek bir konuşma yapmıştır. Burada da oy verirken hiçbir etki altında kalmadan serbest hareket etmenin önemine değinen Celâl Bayar, Karacabey’de idare baskısı olmadığına dair sözlerden memnun olduğunu ifade etmiştir.¹³² Arkasından DP’nin hedeflerinden söz eden Celâl Bayar, *“...birinci emelimiz memleket ve milletin sözünün aşağıdan yukarıya doğru yükselmesidir... Birçok düşmanlarla uğraştık. Birçok istilacıları memleketimizden kovduk. Fakat bugün karşımızda ehemmiyetli bir düşman daha var... Bu düşman fakir ve*

¹²⁸ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1946, s. 3.

¹²⁹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946, s. 2.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946, s. 1.

¹³¹ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946, s.1-2.

¹³² *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946, s.2.

sefalettir arkadaşlar. Onu da kovacağız.” demiştir.¹³³ Bayar, Karacabey’deki konuşmasından sonra Bursa’ya doğru yola devam etmiştir. Haberlere göre Bursa’ya 10 kilometre kala yolu kesilen Bayar, burada halktan yoğun ilgi görmüş ve gözyaşlarıyla karşılanmıştır. Bursa’da da aynı şekilde halkın yoğun ilgisiyle karşılanan DP Genel Başkanı, Bursalılara kısa bir konuşma yaparak özetle şunları söylemiştir: “...Sizlere, büyük milletimize, faydalı olmaktan başka bir şey düşünmüyoruz. Bu maksad[t] ve gaye uğruna yılmadan... Neticeye doğru... Yürüyeceğiz...”¹³⁴

Konuşmasından sonra Mudanya’dan deniz yoluyla İstanbul’a giden Celâl Bayar, yolda seyahatleri boyunca karşılaştıklarına ve seçimlere dair basın mensuplarına açıklamalar yapmıştır. DP Genel Başkanı Bayar, bazı yerlerde idare adamları ve jandarmaların baskı yaptıklarını ve vatandaşların siyasî görüşlerinden dolayı taziyik edildiğini söylemiştir. Bayar sınırlı da olsa dürüst hareket eden idare adamlarının oldukları yerlerde sorun yaşanmadığını da belirterek, “...Vatandaşları seçim işlerinde kanaatlar ile başbaşa bırakmak, bugünün ve yarının mühim meselesidir...” demiştir.¹³⁵ Vatandaşın harman zamanı olduğu için tarlasında işinde gücünde olduğunu da söyleyen Celâl Bayar, oy vermeye bu nedenle gelemeyenler bulunacağını ve seçimlerin zamanlamasının isabetsiz olduğunu da ifade etmiştir. Gezilerinde DP’nin artık kurulmuş olduğunun anlaşıldığını da ileri süren Bayar, “Seçim neticesi ne olursa olsun kendimizi kazanmış sayabiliriz.” ifadesini kullanmıştır.¹³⁶ Seçimlerin adil yapılması durumunda kazacaklarından emin olduğunu da anlatan Bayar, iktidar olmaları halinde baskı yapan idare amirlerine karşı ne yapılacağı sorusuna “Bir kin politikası gütm[e]yeceğiz. Gayemiz kanunları hakim kılmaktır” cevabını vermiştir.¹³⁷ Bayar, İstanbul’da milletvekili genel seçimleri için Ankara’ya geçmeden önce bir açıklama daha yapmış ve “Seyahatim sırasında gezdiğim, şehir, kasaba ve köylerde konuştuğum vatandaşlardan gördüğüm iyi kabul beni çok mütehasıs etti. Seçimi Ankara’dan takip edeceğim.” demiştir.¹³⁸ İstanbul’da da bir konuşma yapıp yapmayacağı sorusuna yanıt veren DP Genel Başkanı Celâl Bayar, “Bunu çok isterim ve bu hitabe elzemdır, ancak burada maalesef çok az kalacağım, zira yarın öğle üzeri Ankara[’]ya hareket edeceğim, vaktimin müsaadesizliği beni bu zevkten mahrum ediyor” demiştir.¹³⁹ DP Genel Başkanı Bayar, 21

¹³³ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1946, s.2.

¹³⁴ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1946, s.2.

¹³⁵ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1946, s.2.

¹³⁶ **İzmir**, 20 Temmuz 1946, s.4.

¹³⁷ **İzmir**, 20 Temmuz 1946, s.4.

¹³⁸ **Son Posta**, 21 Temmuz 1946, s.7.

¹³⁹ **Yeni Sabah**, 20 Temmuz 1946, s.3.

Temmuz seçimleri öncesinde İstanbul'dan Ankara'ya gitmiştir. Hareketinden evvel kısa bir demeç veren Celâl Bayar, farklı yerlerden gelen haberlerle iktidar tarafının söylemlerinin uyuşmadığını açıklamıştır. Akşamüzeri geldiği Ankara'da partililer tarafından karşılanan¹⁴⁰ Celâl Bayar, böylece seçim çalışmalarını sonlandırmıştır. 21 Temmuz günü yapılan milletvekili seçimlerinde CHP iktidarda kalırken, Bayar İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁴¹ DP seçimlere örgütlenme fırsatı bulamadığı 16 ilde katılamamıştır.¹⁴² Ne var ki, türlü baskı ve yolsuzluk iddiaları ile geçen 1946 seçimleri günümüze kadar gelen süren tartışmaları da beraberinde getirmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ **Son Posta**, 21 Temmuz 1946, s.1-7.

¹⁴¹ E.Tuncer, **1946 Seçimleri**, s.266.

¹⁴² M. Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, s.89.

¹⁴³ C. Koçak, **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) II**, s.524-532.; C. Eroğul, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, s.16-17.; R. S. Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş: 1945-1950**, s.89-99.

SONUÇ

Türkiye’de özellikle Cumhuriyet devrinde siyasal partilerin tarihi günümüze kadar gelen süreçte ağırlıklı olarak lider bazlı olarak incelenmektedir. Cumhuriyet döneminde kurulan partiler arasında lider bazlı ele alınan partilerden birisi de DP’dir. Ne var ki, DP’nin iktidar olduğu dönemdeki lideri Adnan Menderes ve politikaları üzerine araştırmalar yapılırken; bu partinin 1946-1950 arasında genel başkanlığını üstlenmiş olan Celâl Bayar ve onun muhalefet tarzı yeteri kadar irdelenmemiştir. İlk gençlik senelerinden itibaren politikayla ilgilenen ve 1923 yılında bu partinin kurulduğu dönemden itibaren CHP’de aktif görevler üstlenen Bayar, 1945 sonrası yeniden yapılanan Türk siyasal yaşamına bu defa muhalefet partisi lideri olarak hizmet etmiştir. Celâl Bayar’ın Kemalist ekolden gelen bir siyasetçi oluşu onun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve CHP’liler tarafından bir muhalefet lideri olarak kabul edilmesinde önemli bir faktör teşkil etmiştir. 1946’da kurulan ve kısa zamanda iktidardaki CHP’nin politikalarından şikâyetçi olanların benimsedikleri bir siyasi parti olan DP, kuruluşu üzerinden henüz bir yıl dahi geçmeden milletvekili genel seçimlerine katılmıştır. Erken seçim kararının TBMM’den çıkmasından sonra seçim mücadelesine girip girmeme hususunda kısa süre kararsız kalan DP, Türk demokrasisi içinde var olduğunu kanıtlama ve antidemokratik olarak nitelediği yasalar ve düzenlemelerle ilgili eleştirilerini halka anlatma adına seçim mücadelesine girme kararı almıştır. 1946’da yapılan belediye seçimlerine iştirak etmeyen DP’nin kurulmasından sonraki ilk ciddi sınavı milletvekili genel seçimleridir.

Milletvekili genel seçimlerine katılma kararı alan DP’nin ve onun genel başkanı Celâl Bayar’ın önünde seçim kampanyası ve propagandaları için sadece 18 gün kalmıştır. Yetersiz olduğu çok açık olan bu süre zarfında DP Genel Başkanı Bayar başta İstanbul (2 kez), İzmir ve Ankara olmak üzere sekiz farklı ilde ve yaklaşık olarak 16 ilçe yahut beldede seçmenlerle bir araya gelerek konuşmalar yapmıştır. Bayar, o dönemki seçim kanununa göre milletvekili adaylığını koyduğu üç ilin ikisinde (Bursa, İzmir) seçim propagandası konuşması yapmış; ancak zaman darlığı nedeniyle İstanbul’da bu fırsatı bulamamıştır. Muhalefeti destekleyen gazeteler Celâl Bayar’ın faaliyetlerine geniş şekilde yer ayırırken, iktidar tarafı bu faaliyetlere sınırlı şekilde verilmiştir. Kısıtlı imkânlarla yapılan seçim çalışmaları ve konuşmaları boyunca Bayar, iktidar basınının eleştirileriyle karşılaşmış; ancak daha çok onun “*şahsiyatına*” ve lideri olmasına rağmen DP’yi kontrol edemediğine, DP’nin örgütlenme tarzına ve Rus yanlısı olduğuna dair eleştiriler yöneltilmiştir. Bu tür tenkitlerin 1946 seçimleri öncesinde gerilimi ve DP’ye yönelik engellemeleri ve baskıları arttırmaktan başka bir işlevi olmadığı ortadadır.

Bu noktada DP Genel Başkanı Bayar'ın seçimlere yönelik siyasî faaliyetleri sırasında radyodan yararlanma gibi devrin en etkili iletişim aracından mahrum bırakılması, İzmir mitingine dair afişlerin toplatılması gibi bir takım engellemelerle karşılaştığı gözlenmiştir. Türk demokrasisinin henüz kuruluş aşamasında DP'nin karşılaştığı güçlükler-özellikle radyonun kullanımının engellenmesi- propaganda çalışmalarına olumsuz bir etki yapmıştır. Konuşmalarında daha çok CHP iktidarına yönelik eleştiriler yönelten Celâl Bayar, ayrıca idareden partilerine ve parti mensuplarına yapılan baskılardan söz etmiş ve serbest seçim yapılması için bunların önlenmesini istemiştir. Adana tarafında MKP mensuplarının da Bayar'a kendilerine baskı yapıldığından söz edişleri, bu tür olguların sadece DP için değil, aynı zamanda diğer muhalefet partileri için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Sohbet ve konuşmalarında zaman zaman Atatürk'ten ve anılarından da söz eden DP Genel Başkanı Bayar, bir anlamda bu sözlerle kendisinin Kemalist ekolden geldiğini anımsatarak DP üzerinde iktidar kesiminin yoğunlaştırdığı olumsuz propagandayı etkisiz kılmaya çabalamıştır. Bayar, yaşı itibarıyla siyasal mücadelesinin sonlarında olduğunu vurguladığı bir konuşmasında da demokrasi mücadelesini gençlerin sahiplenmesi gerektiğini ve Türkiye'de demokratik nizamın yerleşmesi için gençlere ihtiyaç bulunduğunu ifade etmiştir. DP Genel Başkanı Celâl Bayar'ın ayrıca millî iradeyi tamamlayıcı bir unsur olacaklarına dair söylemleri de önemlidir. Bayar, böylece DP'yi Türk demokrasisinde halkın egemenliğini tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirdiği görülmüştür. Bu sonraki yıllarda tek parti devrinde millî egemenliğin bulunmadığına dair tezlere bir dönem o sistemin içinde olan Celâl Bayar tarafından verilmiş bir cevap niteliği taşımaktadır. Vatandaşlardan DP'yi oy vermelerinden ziyade oylarını "serbestçe" kullanmalarını telkin eden Bayar, TBMM'de çoğunluğu elde etmeleri durumunda programlarını uygulayacaklarını açıklamıştır. Ne var ki, türlü baskı ve usulsüzlük uygulamaları altında yapılan 1946 seçimlerinden DP ikinci parti olarak çıkabilmiştir.

KAYNAKÇA

1- Resmî Yayın ve Tutanaklar

TBMM Tutanak Dergisi, XXIV/61 Ankara, 1946, s.125

2- Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

İzmir

Son Posta

Tanin

Ulus

Vatan

Yeni Sabah

3-Sözlü Tarih Çalışmaları

Nilüfer Gürsoy (Celâl Bayar'ın kızı/eski siyasetçi)

4- Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 2007.

Akşin Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.

Baban, Cihad, **Politika Galerisi: Büstler ve Portreler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

Bayar, Celâl, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Haz. İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul 2010.

Bilâ, Hikmet, **CHP: 1919-2009**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Burçak, Rıfki Salim, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş: 1945-1950**, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979

Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri: Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar: 1946-1950, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

- Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1839-1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Demirel, Tanel, **Türkiye'nin En Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Deringil, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Emrence, Cem, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Erer, Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- Gevgilili, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.
- Giritlioğlu, Fahir, **Türk Siyasî Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.
- Goloğlu, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV 1946-1950**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Gülen, Ahmet, **Türkiye'de Partili Cumhurbaşkanı Tartışmalarının Kısa Tarihçesi (1923-1950)**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.
- Gülen, Ahmet, **Demokratikleşme Sürecinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasî Faaliyetleri (1946-1950)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019.
- Gülen, Ahmet, **Türk Siyasal Hayatında Nihat Erim**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2020.
- Gürün, Kâmuran, **Türkiye-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Karpat, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller**, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Kili, Suna, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları., 1976.
- Koçak, Cemil, **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce C.2.: Kemalizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Öymen, Altan, **Bir Dönem Bir Çocuk**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.
- Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasî Partiler**, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1952.

Tuncer, Erol, **1946 Seçimleri**, TESAV Yayınları, Ankara, 2008.

Turan, Şerafettin, **Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi**, TÜSES Yayınları, İstanbul, 2000.

Türkiye ve NATO, Türk-Atlantik Derneği Yayınları, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık Sanayii.

Yazgan, Yazgan, **Önce Radyo Vardı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2006.

Yeşil, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Zürcher, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

5-Makaleler

Gülen, Ahmet, “*Karşılaştırmalı Bir Yöntemle SCF ve DP’nin Kuruluşuna Bakış*”, **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 54, Mart 2016, s.129-149.

